

Система освіти Радянської Буковини у перші повоєнні роки (44-50 роки ХХ ст.)

І. В. Житарюк, В. І. Мироник, О. Д. Мироник

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
Коледж Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича м. Чернівці, Україна

Paper received 13.10.17; Revised 17.10.17; Accepted for publication 18.10.17.

Анотація: У роботі досліджуються питання, що стосуються системи освіти Радянської Буковини 44-50 років ХХ ст. Акцентовано на тому, що перебування краю у складі Радянської України ознаменувалося переходом навчання у закладах освіти на мову більшості населення краю, що стала офіційною, з врахуванням і національних меншин; запровадженням загального обов'язкового навчання дітей шкільного віку; організаційними заходами щодо ліквідації неписьменності дорослого населення. Зазначено, що для забезпечення кадрами народного господарства і освітньої діяльності в області було організовано роботу відповідних навчальних закладів щодо їх підготовки.

Ключові слова: малописьменність, неписьменність, Радянська Буковина, Радянська Україна, система освіти.

Постановка проблеми. Феномен історії освіти Буковини та Хотинщини є, певною мірою, унікальним, оскільки унаочнює процес розвитку і збереження самобутності української національної школи, формування національної свідомості буковинців і бесарабців, їхніх світоглядних засад у різні історичні етапи, наприклад, за радянської доби.

Як зазначає В. Роменець „... у дзеркалі всесвітньої історії людина пізнає себе, через історію іде до сучасного, інтенсивніше переживає свою участь у перебігу подій сучасності. Не можна жити в сучасному, не спираючись на минуле і майбутнє. Без цієї умови „тепер” буде порожнім. Справжня повнота змісту „тепер” сягає своїм корінням вічного сучасного” [9, с. 574].

На особливу увагу заслуговує аналіз процесів, що відбувалися у Чернівецькій області у перші повоєнні роки (44-50 роки ХХ ст.), – одному з найважливіших і переломних періодів у розвитку української системи освіти і математичної науки та культури краю. Крім того заслуговує уваги і перехідний етап в системі освіти Чернівецької області, коли від європейської системи освіти румунського періоду населення переходило до здобуття освіти за радянською системою навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роки комуністичної ідеології більшість інформації про розвиток української освіти, особливо її здобутки та діяльність відомих громадських і освітніх діячів Буковини та Північної Бесарабії, було заборонено, а доступ до неї – закрито. Незважаючи на цензуру з боку влади, в 50-80-ті роки ХХ ст. науковцями Чернівецького університету й іншими видано дослідження про історію розвитку і соціально-економічні проблеми краю, його революційний рух та класову боротьбу, освітні процеси тощо, де вперше введено в обіг нові матеріали та архівні джерела. Зокрема, в дисертаційних дослідженнях Д.М. Щербини, Р.П. Ростікуса з проблем історії освіти Буковини і західних областей України висвітлено (з позиції тодішнього партійного підходу) окремі аспекти освіти і науки австрійського та румунського періодів, але детальніше описано особливості розвитку народної (Д.М. Щербина) та вищої (В.К. Боролук, Р.П. Ростікус) освіти і науки за радянських часів.

Вітчизняні науковці В.М. Ботушанський, О.В. До-

бржанський, Ю.І. Макар, О.М. Масан, Л.П. Михайлина, І.В. Зибачинський та ін. досліджуючи історію розвитку Буковини і Хотинщини висвітлювали й певні освітні аспекти. І. Курляк, Д. Пенішкевич та ін. досліджували розвиток класичної освіти на західноукраїнських землях ХІХ – першої половини ХХ ст., а І.В. Житарюк – розвиток математичної освіти і науки.

Незважаючи на значені наукові дослідження не простежується системний підхід щодо детального дослідження системи освіти в краї зазначеного періоду з позицій сучасності.

Метою статті є дослідження системи освіти Буковини і Хотинщини за радянської доби.

Виклад основного матеріалу дослідження. У березні 1944 року Радянська Армія звільнила край від румуно-німецьких загарбників і 12 вересня 1944 року відбулося формальне затвердження нового радянсько-румунського кордону при підписанні перемир'я у Москві між СРСР і Румунією, остання визнала територію Чернівецької області за СРСР у складі Української РСР. Міжнародно цей кордон було підтверджено 10 лютого 1947 року Паризькою мирною угодою Союзних і Сполучених держав з Румунією щодо радянсько-румунського кордону [1, с. 264-265].

Для соціально-політичної стабілізації в краї важливою була національна політика радянської влади. На відміну від румунського періоду, пріоритет надавали розвитку української мови, тобто мови більшості населення області, що стала офіційною [1, с. 268-270].

Великої шкоди було завдано освітнім закладам області в роки її окупації румуно-німецькими загарбниками 1941-1944 рр. У перші повоєнні роки в школах не вистачало підручників, зошитів, різного необхідного навчального обладнання. Для шкіл області першого повоєнного року потрібно було 2,5 тис. вчителів, фактично було 1824.

У 1944/1945 навчальному році було відбудовано 454 школи, 15 технікумів, 2 інститути і державний університет [2; 12, с. 10; 6]. У цьому ж навчальному році було охоплено навчанням 94,5 % дітей шкільного віку, які навчалися у 481 відновленій школі, з яких 18 середні, 113 семирічні та 350 початкові. Держава не забезпечувала централізовано школи всім необхідним, тому місцеві органи влади вживали заходи, щоб виділити для дітей продукти харчування, одяг тощо. Багато шкіл працювало у дві зміни.

В області продовжували ліквідацію неписьменності, де на 1 січня 1945 року налічувалося 250 тис. неписьменних осіб. У 1944/1945 навчальному році навчанням було охоплено 60873 особи, а впродовж 1944-1951 рр. ліквідовано неписьменність і малописьменність близько 191 тис. особами, серед яких було понад 122 тис. жіночої статі [1, с. 268-270].

Для реалізації загального обов'язкового навчання у всіх населених пунктах краю було проведено облік дітей віком від 6 до 15 років, для кожної школи встановлено її „шкільний мікрорайон”. Місцеві Ради депутатів трудящих систематично заслуховували на сесіях питання народної освіти і вживали відповідні заходи щодо залучення дітей до навчання.

Культкомісії місцевих Рад депутатів разом зі шкільними батьківськими комітетами дбали про матеріальну допомогу дітям-сиротам та дітям інвалідів Вітчизняної війни [13, с. 61-62].

Реалізація загального обов'язкового навчання супроводжувалася розвитком шкільної мережі та кількості учнів у ній. У 1949/1950 навчальному році школи області перейшли на кабінетну форму навчання, а з переходом наприкінці 40-х років ХХ ст. до обов'язкового семирічного навчання в області відбулося зростання кількості середніх шкіл. Для реалізації

освітньої програми було проведено облік усіх дітей 6-15 років і на основі нього сплановано сітку шкіл з метою охопити навчанням усіх дітей та залучено 4102 учителів (2794 особи жіночої статі), з них 3049 українців, 384 росіяни, 273 євреї та 396 інших національностей. З наявної кількості вчителів вищу освіту мали 500 осіб, незакінчену вищу – 925, середню педагогічну – 1785, середню – 357, незакінчену середню – 400 [5, арк. 31]. В 1949/1950 навчальному році 62 початкові школи було реорганізовано в семирічні [4, арк. 6; 8], для цього було збудовано 6 шкільних приміщень і пристосовано під них 21 [4, арк. 3; 7]. При школах було організовано 90 інтернатів, якими було охоплено 3304 учні.

Розширення шкільної мережі потребувало підготовки значної кількості вчителів, а тому їх підготовка була одним з головних завдань у галузі народної освіти. В післявоєнні роки тимчасово було налагоджено підготовку педагогічних кадрів через систему короткострокових педагогічних курсів для вчителів I-IV класів та молдавських шкіл у навчальних закладах області як денної, так і заочної форм навчання. У таблиці 1 наведено кількість підготовлених на короткострокових курсах учителів у перші післявоєнні роки.

Таблиця 1. Статистичні дані про педагогічні кадри Чернівецької області, підготовлених у перші повоєнні роки на короткострокових курсах

	Навчальний рік				
	1944/1945	1945/1946	1946/1947	1947/1948	1948/1949
Всього підготовлено вчителів	600	430	620	380	625

Крім того, за 1946-1950 рр. в школи області було направлено 2097 випускників вищих навчальних закладів Східної України. За допомогою них влада, окрім освітніх цілей, здійснювала й певні ідеологічні завдання щодо радянзації суспільної свідомості підростаючого покоління, так і дорослого населення. Неперервно зростав якісний склад учителів, їх кіль-

кість із вищою освітою (див. табл. 2).

Органи народної освіти регулярно організовували курси і семінарські заняття для вчителів, до проведення яких залучали викладачів Чернівецького державного університету, співробітників інституту вдосконалення вчителів та кращих учителів області.

Таблиця 2. Статистичні дані про педагогічні кадри Чернівецької області у повоєнний період

	Всього працювало вчителів	З вищою освітою	З незакінченою вищою	З середньою педагогічною освітою	З середньою освітою	З незакінченою середньою
1944/1945	1814	304	464	485	-	561
1949/1950	4148	512	1074	1805	357	400

Значну увагу приділяли підвищенню кваліфікації вчителів за допомогою системи заочної освіти. В 1944-1945 навчальному році заочно навчалося 808 вчителів з Чернівецької області [3; 7]. Підготовку вчителів молдавських шкіл було зосереджено на молдавському відділенні Чернівецького державного університету.

На покращення навчання та виховання учнів впливало започаткування позакласної та позашкільної роботи з ними, що з кожним роком ставала змістовнішою і була спрямованою на закріплення й поглиблення знань, набуття навичок та умінь на практиці. Про розмах цієї роботи свідчать такі дані: в 1944/1945 навчальному році в школах області працювало 960 гуртків, здебільшого технічних, якими було охоплено 26,7 тис. учнів; 1949/1950 – 3290 гуртків, де займалося 56,9 тис. учнів [13, 14].

Учительські колективи приділяли значну увагу організації гурткової роботи, оскільки вона була одним із засобів розвитку творчих здібностей учнів тощо. Покращення рівня математичної освіти учнів сприяли позакласна робота з математики, вимірювальні роботи на місцевості, збільшення кількості математичних гуртків та централізований підхід щодо їх роботи. На заняттях у гуртках розв'язували цікаві задачі, поглиблено вивчали теоретичний матеріал, готували до олімпіад юних математиків різного рівня тощо.

Значні завдання у справі підготовки кадрів через вищу школу було накреслено IV п'ятирічним планом відбудови і розвитку народного господарства УРСР на 1946-1950 р., зокрема, для промисловості мало бути підготовлено до 25 тис. інженерів різних спеціальностей, близько трьох тисяч економістів, понад 25 тисяч педагогів тощо. В здійсненні цього допомагали

й вищі навчальні заклади Чернівецької області.

У квітні 1944 року поновив роботу Чернівецький учительський інститут, а 15 липня 1944 р. – Чернівецький державний університет. За клопотанням виконавчого комітету Чернівецької обласної Ради депутатів трудящих і бюро Чернівецького обкому партії Раднарком УРСР і ЦК КП(б)У 24 жовтня 1944 р. прийняли рішення про відкриття в Чернівцях медінституту.

На 1 січня 1946 року в трьох вищих навчальних за-

кладах м. Чернівці навчалось 1822 студенти, з них лише 148 були з місцевого населення, а в 17 технікумах навчався 2061 студент [10, с. 135-137, 140].

Щороку збільшувалася кількість студентів у вищих навчальних закладах Чернівецької області, зокрема і вихідців з місцевого населення, що було запорукою підготовки національно свідомої місцевої інтелігенції (див. табл. 3) [10, с. 150].

Таблиця 3. Статистичні дані про кількість студентів у вищих навчальних закладах Чернівецької області у перші повоєнні роки

Навчальний рік	Кількість студентів у вищих навчальних закладах Чернівецької області (денна форма навчання)					
	університет		медінститут		учительський інститут	
	Всього	З місцевих жителів	Всього	З місцевих жителів	Всього	З місцевих жителів
1948/1949	1450	70	1247	76	372	141

Для забезпечення навчального процесу Чернівецькому університету необхідні були кваліфіковані науково-педагогічні кадри. Так, у 1944/1945 н.р. в університеті працювало лише 2 доктори і 24 кандидати наук і 32 викладачі без наукових ступенів, а в 1947/1948 н.р. зі 160 викладачів було вже 6 докторів і 46 кандидатів наук. Професорсько-викладацький склад поповнювався як за рахунок інших науково-навчальних закладів країни, так і підготовкою їх через аспірантуру університету, яку було відкрито в 1946 році на фізико-математичному, хімічному та філологічному факультетах з трьох спеціальностей [11, с. 21].

Висновки. У повоєнний період першочерговим за-

вданням більшовицького режиму було приведення буковинського і бесарабського краю у повну відповідність з радянською системою суспільно-політичного та соціально-економічного життя. Особливо важливою для режиму була проблема ідейно-політичного виховання населення краю в дусі комуністичної ідеології, а управління системою освіти Чернівецької області впливало з освітньої політики Радянського Союзу.

Для забезпечення кадрами народного господарства і освітньої діяльності в області було організовано роботу відповідних навчальних закладів щодо їх підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буковина : історичний нарис / [За ред. С.С. Костишина] В.М. Ботушанський (відп. ред.), О.В. Добржанський, Ю.І. Макар, О.М. Масан, Л.П. Михайлина. – Чернівці : Зелена Буковина, 1998. – 416 с.
2. ДАЧО. – Ф. Р-763 : Відділ народної освіти виконавчого комітету Чернівецької обласної ради депутатів трудящих. – Оп. 4. – Т. 2. – Спр. 525 : План роботи шкільного сектору на IV четверть 1944/1945 навчального року. – 2 арк.
3. ДАЧО. – Ф. Р-82 : Чернівецький державний університет, м. Чернівці, 1944-1958 рр. – Оп. 5. – Т. 1. – Спр. 1 : Накази і розпорядження Наркомату освіти УРСР і Управління вищої школи при РНК УРСР щодо навчально-організаційної роботи, червень 1944 р. 27.06.1945 р. – 98 арк.
4. ДАЧО. – Ф. Р-763 : Відділ народної освіти виконавчого комітету Чернівецької обласної ради депутатів трудящих. – Оп. 4. – Т. 2. – Спр. 531 : Звіти, інформація про роботу вечірніх шкіл робітничої молоді області за 1949/1950 навчальний рік. – 209 арк.
5. ДАЧО. – Ф. Р-763 : Відділ народної освіти виконавчого комітету Чернівецької обласної ради депутатів трудящих. – Оп. 10. – Т. 1. – Спр. 13 : Довідки та інформації по кадрах за 1944-1949 рр. – 61 арк.
6. Житарюк І.В. Розвиток математичної освіти і науки Буковини та Північної Бессарабії (середина XIX – поч. ХХІ ст.) : Дисертація на здобуття наукового ступеня д-ра іст. н.; спец. 09.00.12 – українознавство. – К., 2010. – 577 с.
7. ПАЧОКПУ. – Ф. 1 : Чернівецький обком компартії України. – Оп. 12. – С. 31 : Звіт обласного відділу народної освіти про роботу шкіл за 1944/1945 навчальний рік. – 48 арк.
8. ПАЧОКПУ. – Ф. 1 : Чернівецький обком компартії України. – Оп. 12. – С. 70 : Звіт обласного відділу народної освіти про роботу шкіл за 1949/1950 навчальний рік. – 140 арк.
9. Роменець В.А. Історія психології ХХ століття : Навчальний посібник / Роменець В.А., Маноха І.П.; Вст. ст. В.О. Татенка, Т.М. Титаренко. – К. : Либідь, 1998. – 992 с.
10. Ростикус Р.П. Розвиток і зміцнення вищої школи в західних областях України в післявоєнний період / Ростикус Р.П. – Чернівці : вид-во ЧДУ, 1957. – 218 с.
11. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Імена славних сучасників / Редкол. : С.В. Мельничук (голова), В.М. Ботушанський та ін. – К. : Світ успіху, 2005. – 287 с.
12. Щербина Д.Н. Развитие народного образования на Буковине : автореф. дис. на соиск. учёной степени канд. ист. наук : спец. 07.00.02 „История СССР”. – Киев, 1961. – 18 с.
13. Щербина Д.М. Развитие Радянської школи на Буковині в післявоєнний період (1944-1956 рр.) // Наукові записки Чернівецького державного університету (шостий випуск аспірантських робіт). – Т. XXXV. – Серія історичних наук. – Вип. 4. – 1959. – С. 59-71.
14. Щербина Д.Н. Развитие народного образования на Буковине / Щербина Д.Н. – Черновцы, 1961. – 283 с.

REFERENCES

1. Bukovina : historical sketch / [ed. by S. S. Kostyshin].M. Botoshansky (resp. ed.), A. V. Dobzhansky, Y. I. Makarov, A. M. Masan, L. P. Mikhaylin. – Chernivtsi : Green Bukovina, 1998. – 416 p.
2. State archives of Chernivtsi region (DACHO). – F. P-763 : Department of education of the Executive Committee of the Chernivtsi regional Council of people's deputies. Op. 4. – T. 2. – SPR. 525 : work Plan for the school sector for the fourth

- quarter of the 1944/1945 academic year. – 2 ark.
3. DACHO. – F. P-82 : Chernivtsi state University, Chernivtsi, 1944-1958 administration. Op. 5. – Vol. 1. – SPR. 1 : Orders and instructions of people's Commissariat of education of the USSR and management of higher education at SNK USSR on educational and organizational work, June 1944. 27.06.1945 – 98 ark.
  4. DACHO. - F. R-763: Department of Public Education of the Executive Committee of the Chernivtsi Regional Council of Workers' Deputies. – Op. 4. - T. 2. – Sp. 531: Reports, information on the work of evening schools of the working youth of the region for the 1949/1950 academic year. – 209 arcs.
  5. DACHO. - F. R-763: Department of Public Education of the Executive Committee of the Chernivtsi Regional Council of Workers' Deputies. – Op. 10. – T. 1. – Sp. 13: Reference and information on frames for 1944-1949 biennium. – 61 arcs.
  6. Zhytaryk IV Development of mathematical education and science of Bukovina and Northern Bessarabia (mid XIX - early XXI centuries): Thesis for obtaining the degree of Doctor of Historical Sciences; specialty 09.00.12 - Ukrainian studies (historical sciences). – K., 2010. – 577 p.
  7. Party archive of the Chernivtsi Regional Committee of the Communist Party of Ukraine (PACHRCPU). - F.1: Chernivtsi Regional Committee of the Communist Party of Ukraine. – Op. 12. – P. 31: Report of the regional department of public education on the work of schools for the 1944/1945 school year. – 48 arcs.
  8. PACHRCPU. - F.1: Chernivtsi Regional Committee of the Communist Party of Ukraine. – Op. 12. – P. 70: Report of the regional department of public education on the work of schools for the 1949/1950 school year. – 140 arcs.
  9. Romenets V. A. History of psychology of the twentieth century : textbook / Romenets V. A., Manoha I. P.; Introduction V. A. Tatenko, T. M. Titarenko. – K. : Lybid, 1998. – 992 p.
  10. Rostiscus R.P. Development and strengthening of higher education in the western regions of Ukraine in the postwar period. – Chernivtsi: the view of the ChSU, 1957. – 218 p.
  11. Chernivtsi National University named after Yuri Fedkovich. The names of glorious contemporaries / Redcock. : S.V. Melnichuk (head), V.M. Botushansky and others. – K. : The World of Success, 2005. – 287 pp.
  12. Sherbyna D.N. Development of public education in Bukovyna: the dissertation author's abstract on competition of a scientific degree of the candidate of historical sciences: special 07.00.02 "History of the USSR". – Kiev, 1961. – 18 p.
  13. Sherbyna D.N. Development of the Soviet School in Bukovina in the Postwar Period (1944-1956) // Scientific Papers of Chernivtsi State University (sixth issue of postgraduate studies). – T. XXVV. – Series of historical sciences. – Whip 4. – 1959. – P. 59-71.
  14. Sherbyna D.N. Development of National Education in Bukovina. – Chernivtsi, 1961. – 283 p.

The system of education of Soviet Bukovina in the first postwar years (44-50 years of the XX century)

I. V. Zhitaryuk, V. I. Myronyk, O. D. Myronyk

Abstract. The paper deals with questions concerning the system of education in Soviet Bukovina 44-50 years of the XX century. The emphasis was placed on the fact that the stay of the province within the Soviet Ukraine was marked by the transition of education in educational institutions to the language of the majority of the population of the region, which became official, taking into account national minorities; introduction of general compulsory education for school-age children; organizational measures to eliminate the illiteracy of the adult population. It is noted that for the provision of personnel of the national economy and educational activity in the region, the work of the relevant educational institutions was organized on their preparation.

Keywords: illiteracy, illiteracy, Soviet Bukovina, Soviet Ukraine, system of education.

Система образования Советской Буковины в первые послевоенные годы (44-50 годы XX в.)

И. В. Житарюк, В. И. Мироник, О. Д. Мироник

Аннотация. В работе исследуются вопросы, касающиеся системы образования Советской Буковины 44-50 годов XX в. Акцентировано на том, что пребывание края в составе Советской Украины ознаменовалось переходом обучения в учебных заведениях на язык большинства населения края, который стал официальным, с учетом и национальных меньшинств; введением всеобщего обязательного обучения детей школьного возраста; организационными мерами по ликвидации неграмотности взрослого населения. Отмечено, что для обеспечения кадрами народного хозяйства и образовательной деятельности в области была организована работа соответствующих учебных заведений по их подготовке.

Ключевые слова: малограмотность, неграмотность, Советская Буковина, Советская Украина, система образования.